

Geen twee, maar vier hoornwerken

door Willem Jan Pantus

Behalve het bovenste en het benedenste hoornwerk, zo genoemd omdat ze respectievelijk stroomopwaarts en stroomafwaarts gelegen zijn, had de vesting Ravenstein een noordelijk én een zuidelijk hoornwerk.

Plattegrond van de vesting Ravenstein met vier hoornwerken, 1628. Handgekleurde tekening op papier, Tilburg University, R 22_020_5.

U heeft zich, komende uit de Landpoortstraat en de weg vervolgens in de richting van Huisseling, ter hoogte van het oude Boerenbondgebouw vast wel eens afgevraagd waarom de doorgaande weg hier zo'n vreemde slinger maakt. Zeker als je in aanmerking neemt dat deze weg, voordat in de jaren zeventig van de vorige eeuw de Mgr. Zwijsenstraat, de rotonde en de Dorpenweg aangelegd werden, een onderdeel van de Grotestraat vormde en dus nog bochtiger was. Welnu, op die vraag is een eenvoudig antwoord mogelijk. Dat komt omdat in de zeventiende eeuw precies hier het zuidelijk hoornwerk lag.

Plattegronden

Speurend naar de geschiedenis van de vesting Ravenstein kom je al gauw twee handgetekende en ingekleurde platte-

gronden tegen, waarvan er één gedateerd is (1628), met vier hoornwerken en de andere ongedateerd, met twee hoornwerken. Tot nog toe is steeds beweerd dat de ongedateerde kaart uit het midden van de zeventiende eeuw zou dateren en de meest betrouwbare en correcte weergave van de vesting is. Die datering is een grote vergissing en berust op de treffende overeenkomst met een bekende gravure van Caspar Merian die voor het eerst in 1654 in een boek van Martin Zeiller* verscheen dat tot ca. 1700 meerdere drukken kende en daardoor wijd verspreid was.

De plattegrond uit 1628 zou volgens de heersende opvatting een ideëel ontwerp van een mogelijke uitbreiding van de vesting zijn die nooit tot uitvoering is gekomen. Zo stellen Joost Vlemmix en Jeroen Arts** dat tenminste.

Noordelijk hoornwerk

De hierboven geschetste opvatting is onjuist, zoals uit het navolgende zal blijken. Behalve het bovenste en het benedenste hoornwerk en een zuidelijk hoornwerk was er ook nog een hoornwerk op de Middelwaard, dat we gemakshalve het noordelijk hoornwerk zullen noemen.

Luchtfoto

Dat het ook daadwerkelijk bestaan heeft is op een militaire luchtfoto, gemaakt rond 1926, lang vóór de bouw van de mengvoederfabriek van voorheer Meulemans, voor een speurend oog nog goed te herkennen. Je ziet op de Middelwaard diagonaal over de foto twee kaarsrechte parallelle lijnen lopen die

*Martin Zeiller, *Topographia Circuli Burgundici: das ist, Beschreibung dess Burgundisch- und Niederländischen Craises, oder, Der XVII Niederländischen Provintzen*. Frankfurt am Main 1654, 1659-1700.

** Joost Vlemmix, *De geschiedenis van het Land van Ravenstein*, 2.p., z.j., p. 96. Jeroen Arts, *Tussen Maas en Erfdijk* 23 (2021), p. 6

overeenkomen met de rechterzijde, vanuit de stad gezien, van het noordelijk hoornwerk. En wie beter kijkt, ziet zelfs nog sporen van het bastion tegenover de stad.

Zuidelijk hoornwerk

Nu gebleken is dat het noordelijk hoornwerk daadwerkelijk is uitgevoerd geweest, waarom zou dan niet ook het zuidelijk hoornwerk echt bestaan hebben? In het veld is er op het eerste gezicht niets te zien. Of toch wel? Waarom steekt het tuinmuurtje van Mgr. Zwijsenstraat 10 zo scherp in het trottoir? En waarom loopt de heg tussen nr. 10 en nr. 12 (het voormalige kantoor van de Woningstichting Maasland) zo extreem schuin?

Kadasterkaart

Laten we de kadasterkaart van Huisse-ling, want daar bevinden we ons, er eens bijnemen. De oudste dateert nog van de periode 1811-1833. Tot onze verbazing komt die extreme schuinite terug in een perceel met het nr. 117 dat zich niets van de richting van de verkaveling ter plaatse lijkt aan te trekken. Het is blauw ingekleurd, het is water. En wat blijkt als we de kadasterkaart van 1811-1833 over de tekening van de vesting van 1628 heen projecteren? Het schuine watervlak valt nagenoeg exact samen met de schuinite van de gracht rond het zuidelijk hoornwerk!

En dan pas valt op dat veel meer lijnen in de latere en huidige verkaveling sporen met de oorspronkelijke belijning van het hoornwerk. Zo volgt de grens tussen de achtererven van de panden aan de Mgr. Zwijsensingel en de Lamoenenhof de westelijke begrenzing van het hoornwerk. En de lijn Keurvorstenplein en Brandenburgstraat loopt parallel aan de oostkant van het hoornwerk.

Boerderij

Tegelijk zien we ook dat de oudere bebouwing zich kennelijk vanwege plaatselijke beperkingen precies hield aan de grenzen van het hoornwerk. Allereerst het oudste gebouw, de monumentale boerderij met ankerjaar-tal 1810. Deze stond er net toen de eerste kadasterkaart opgemaakt werd, pal aan

Boven: Diagonaal door de Middel-waard zijn de resten zichtbaar van het noordelijk hoornwerk. Opname rond 1926. Collectie Nederlands Instituut voor Militaire Historie, 2011-0419.

Onder: Uitsnede met de Middel-waard, bewerking van de zichtbare sporen door Wim Walk. Opname rond 1926. Collectie Nederlands Instituut voor Militaire Historie, 2011-0419.

Links: Huisseling, kadastrale minuut 1811-1833, uitsnede. Rijksdienst Cultureel Erfgoed, Beeldbank.

Linksonder: Kadastrale minuut 1811-1831 geprojecteerd over plattegrond 1628, bewerking Wim Walk.

de zuidgrens van het hoornwerk, langs de uitvalsweg naar Huisseling die alleen hier haaks de gracht kon oversteken. Vandaar dus die vreemde slinger. Maar ook de overige bebouwing, twee boerderijtjes, en daarna nog de Boerenbond en het huis van de notaris, later artsen-praktijk, valt precies binnen de contouren van het zuidelijk hoornwerk.

Het zuidelijk hoornwerk onderging in de loop van de tijd hetzelfde lot als bijna alle andere vestingwerken rond een versterkte stad: ze vielen als eerste ten prooi aan stadsuitbreiding. Op twee na: het bovenste en benedenste hoornwerk bij Ravenstein. Laten we die koesteren, intact houden én onbebouwd laten.

